

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

Сумська філія

Кафедра юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**навчальної дисципліни «Кримінальний процес»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 Право (право)**

за темою: «Особливі порядки кримінального провадження»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри юридичних дисциплін (протокол № 1 від
від 29.08.2023)

Розробник:

1. Викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ Матус В.В.

Рецензент:

1. Завідувач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор юридичних наук, доцент Панасюк О. В.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття кримінальної процесуальної форми.
2. Кримінальне провадження на підставі угод.
3. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення.
4. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.
5. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.
6. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.
7. Кримінальне провадження, яке містить державну таємницю.
8. Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Список рекомендованих джерел:

Нормативно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217A(III) ГА ООН від 10 груд. 1948 р. *Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи*. Київ, 1992. С. 18–24.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий резолюцією 2200A(XXI) ГА ООН від 16 груд. 1966 р. *Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи*. Київ, 1992. С. 36– 62.
3. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року) : прийнята в Римі, 4 листоп. 1950 р. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій*. Амстердам – Київ, 1996. С. 12–17.

4. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; (із змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>(дата звернення: 01.09.2023).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*:URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.09.2023).

7. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 174 с.

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. *Верховна Рада України*:[сайт].URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>(дата звернення: 01.09.2023).

9. Про амністію : Закон України від 12 груд. 2008 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 15. Ст. 189.

10.Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 черв. 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

11.Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII *Верховна Рада України*:[сайт].URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 01.09.2023).

12.Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 берез. 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. 32. Ст. 225.

13.Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994, № 11. Ст. 50.

14.Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.

15.Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.

16.Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. (дата звернення: 01.09.2023).

17.Про звернення громадян : Закон України від 2 жовт. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

18.Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (дата звернення: 01.09.2023).

19.Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2472. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>. (дата звернення: 01.09.2023).

20.Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

21.Про органи внутрішніх справ : Закон України від 02 лип. 2015 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54672 (дата звернення: 01.09.2023).

22.Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.

23.Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. № 35. Ст. 358.

24.Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.

25.Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2471.

26.Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

27.Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

28.Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. *Відомості*

Верховної Ради України. 2010. № 41–45. Ст. 529.

29. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : затв. Указом Президента України від 10 черв. 1993р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198/93> (дата звернення: 01.09.2023).

30. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. №11. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення: 01.09.2023).

31. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. №223–558/0/4– 13. *Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи*. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 174–184.

32. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квіт. 2013 р. №511-550/0/4-13. *Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи*. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 157–174.

33. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09 листоп. 2012 р. № 1640/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12> (дата звернення: 01.09.2023).

34. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру

досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 6 квіт. 2016 р. № 39. *Верховна Рада України* :[сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 01.09.2023).

35.Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 8 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України*:[сайт].URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#n7> (дата звернення: 01.09.2023).

36.Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 лип. 2016 р. № 654. *Верховна Рада України*:[сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16#n7>(дата звернення: 01.09.2023).

37.Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>(дата звернення: 01.09.2023).

38.Про затвердження Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів : постанова Кабінету Міністрів України від 1 лип. 1996 р. № 710. *Верховна Рада України*:[сайт].URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF> (дата звернення: 01.09.2023).

39.Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій

з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5 ; у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 груд.2012 р. № 1950/5. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page> (дата звернення: 01.09.2023).

40.Про затвердження Порядку застосування електронних засобів контролю : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 черв. 2017 р. № 480. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17#n7> (дата звернення: 01.09.2023).

41.Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я, Генеральної прокуратури від 29 верес. 2017 р. № 807/1193/279. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#n7> (дата звернення: 01.09.2023).

42.Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : постанова Кабінету Міністрів України від 11 січ. 2012 р. № 15. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>. (дата звернення: 01.09.2023).

43.Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2011 р. № 1363. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF> (дата звернення: 01.09.2023).

44.Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 01.09.2023).

45. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 лип. 2017 р. № 570. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n9> (дата звернення: 01.09.2023).

46. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 лют. 2018 р. № 111. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18#n7> (дата звернення: 01.09.2023).

48. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовт. 2012 р. № 223-1430/0/4-12. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>. (дата звернення 01.09.2023)

Монографії, підручники, навчальні посібники, збірники наукових статей, тези доповідей на конференціях, круглих столах:

1. Азаров Ю. І., Письменний Д. П., Хабло О. Ю. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 49–56.
2. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування примусу : монографія. Київ : Право, 2017. 400 с.
3. Білоус О. В. Законодавча регламентація проникнення до житла чи іншого володіння особи під час кримінального провадження. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. № 65. С. 264–272.
4. Білоус О. В. Окремі питання застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2014. № 10. С. 97–103.
5. Ващук О. П. Невербальна інформація у кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2017. 430 с.

6. Верховгляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально–процесуального примусу : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 216 с.

7. Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 220–226.

8. Гумін О. М. Тимчасовий доступ до речей і документів як один із заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 227–231.

9. Зеленський С. М., Назаренко С. П., Письменний Д. П. Проведення у справах дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності : навч. посібник. Київ : КНТ, 2012. 160 с.

10. Ільєва Т. Г. Надання слідчим суддею дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. *Європейські перспективи*. 2013. № 7. С. 105–109.

11. Кастарнов Д. Б., Азаров Ю. І. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 176 с.

12. Климчук М. П. Тимчасовий доступ до речей і документів, як захід забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2 (6). С. 185–189.

13. Кримінальне процесуальне право України : навч. посібник / за ред. професорів В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. Київ : Юстиніан, 2014. 576 с.

14. Кримінальний процес України: підручник / В. М. Тертишник. 7-ме вид. Харків : Правова Єдність, 2017. 840 с..

15. Кримінальний процес : навч. посібник / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Харків : Право, 2017. 288 с.

16. Кримінальний процес в питаннях і відповідях. Загальна і Особлива частини : навч. посібник / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло. 3-тє вид., доповн. і переробл. Київ : Скіф, 2013. 256 с.

17. Кримінальний процес в питаннях і відповідях. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло, О. В. Римарчук. 4-тє вид. Київ : КНТ,

Електронні інформаційні ресурси

1. <https://rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> – офіційний веб-сайт Верховного Суду.
3. <http://www.president.gov.ua> – офіційний веб-сайт Президента України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
5. <https://mvs.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
6. <https://www.npu.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Національної поліції України.
7. <https://ssu.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Служби безпеки України.
8. <https://nabu.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Національного антикорупційного бюро України.
9. <https://dbr.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Державного бюро розслідувань.
10. <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index> – офіційний веб-сайт Державної кримінально-виконавчої служби.

Мета лекції:

Мета лекції полягає у розкритті кримінального процесуального значення особливих порядків кримінального провадження та окреслення специфіки використання таких порядків у системі кримінальної юстиції.

ВСТУП

Законодавство України передбачає єдиний порядок кримінального провадження. Це логічно витікає із принципу рівності громадян перед законом і судом передбаченому Конституцією України. Разом з тим у зв'язку з існуванням особливих умов, таких як наприклад готовність сторін до компромісу, незначна суспільна небезпека злочину, особливий суб'єкт злочину та ін. процесуальний закон допускає провадження, яке відрізняється від звичайного. В такому випадку

мова йде про особливі (диференційовані) порядки провадження. **Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає декілька особливих порядків провадження (Розділ VI):**

- *кримінальне провадження на підставі угод (Глава 35);*
- *кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (Глава 36);*
- *кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (Глава 37);*
- *кримінальне провадження щодо неповнолітніх (Глава 38);*
- *кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Глава 39);*
- *кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (Глава 40);*
- *кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (Глава 41).*

Перераховані форми провадження є особливо важливими для кримінального процесу. Завдяки цим порядкам провадження по-перше створюються додаткові гарантії законності щодо дотримання прав людини під час розслідування злочину, по-друге вони створюють можливість застосувати спрощене провадження, коли злочин не становить великої суспільної небезпеки. Особливої уваги заслуговує кримінальне провадження на підставі угод. Цей інститут є абсолютно новим для кримінального процесу України і практики його застосування немає, але можливості його застосування для ефективного правосуддя в Україні очевидні. Так, наприклад у США в 90 відсотків кримінальних справ обвинувачені визнають свою вину. Приблизно 50 відсотків зізнань – це результат домовленості між обвинувачем і прокурором. Угоди про визнання вини відбуваються тому, що прокурор може «продати» існуючі в ньому сумніви, викликані нестачею доказів, за більш м'який вирок. Причому угоди про визнання вини не є таємною операцією, яка здійснюється в темному кутку. Це цілком визнана й відкрита процедура.

У науці кримінального процесу існує дискусія щодо необхідності існування особливого провадження щодо окремих посадових осіб України. Мова йде про

народних депутатів, суддів, Президента України та ін. Принцип рівності громадян перед законом і судом (ст. 24 Конституції України) передбачає що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Виходячи з цього принципу існування будь-яких особливих проваджень, які надають привілеї або переваги при здійсненні кримінального провадження є неприпустимими. Разом з тим особливий порядок провадження щодо згаданих посадових осіб надає їм додаткові законодавчі гарантії більш ефективно і незалежно здійснювати свою професійну діяльність. Цю проблему повинне вирішити подальше вдосконалення кримінально-процесуального законодавства з урахування норм міжнародного законодавства щодо цього питання.

1. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ

При здійсненні розслідування слідчому, прокурору необхідно чітко дотримуватися вимог, передбачених законом. Засада рівності громадян перед законом і судом (ст. 24 Конституції України) передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. З цього можна зробити висновок, що кримінальне провадження має здійснюватися за правилами, однаковими для всіх громадян. Наука кримінального процесу для визначення цих правил використовує термін кримінальна процесуальна форма, під якою слід розуміти передбачений кримінальним процесуальним законом єдиний порядок здійснення процесуальної діяльності загалом, прийняття процесуальних рішень та проведення процесуальних дій.

Для забезпечення засади рівності громадян перед судом найбільш ефективним є створення єдиного уніфікованого порядку здійснення кримінального провадження. Разом із тим не в усіх випадках можливо застосувати єдиний порядок здійснення кримінального провадження, оскільки окрема категорії осіб потребує

закріплення додаткових гарантій їх захисту наприклад зважаючи на вік особи, правовий статус у державі або ж якщо злочин становить незначну суспільну небезпеку. У цих випадках закон передбачає здійснення провадження не за загальною формою, а за особливою (спеціальною), тобто відбувається диференціація кримінальної процесуальної форми.

Питання щодо визначення кримінальної процесуальної форми є дискусійним, адже вчені-процесуалісти по-різному підходять до його визначення. Так, В.М. Тертишник визначає процесуальну форму як відповідні змісту і принципам кримінального процесу, передбачені кримінально-процесуальним правом умови, послідовність та порядок діяльності учасників процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод і обов'язків, процедура здійснення окремих процесуальних дій та прийняття юридичних рішень, а також режим документування процесуальної діяльності, покликані забезпечити розв'язання завдань і досягнення мети кримінального процесу.

Л.Д. Удалова визначає процесуальну форму як передбачений кримінально-процесуальним законом порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду, а також громадян та юридичних осіб, залучених до сфери цієї діяльності. Зокрема й порядок вчинення та оформлення певних процесуальних дій, прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень.

Якуб М.Л. під процесуальною формою (процесуальним порядком) розуміє як умови і послідовність провадження окремих процесуальних дій і прийняття рішень, так і умови провадження по справі в цілому, тобто всі форми судочинства в їх сукупності, в їх системі як єдине ціле. Відповідно мова може йти і про процесуальні форми судочинства, і про процесуальну форму провадження окремої дії. Згодні з цим визначенням також Коваленко Є.Г. і Маляренко В.Т.

Благуа Р.І., Сергієнко Л.О., Устюгова О.Є. вважають, що кримінально-процесуальна форма – це закріплена кримінально-процесуальним правом структура всього кримінального процесу в цілому і окремих його стадій, умови, послідовність, порядок провадження процесуальних дій та оформлення їх у правових актах.

Аналізуючи ці визначення можна зробити висновок, що в цілому їхній зміст багато в чому схожий. Автори погоджуються, що кримінальна процесуальна форма це передбачений законом порядок проведення процесуальних дій при здійсненні кримінального провадження.

Отже, під кримінальною процесуальною формою слід розуміти як передбачений в КПК України порядок здійснення процесуальної діяльності уповноважених службових осіб загалом, так і прийняття процесуальних рішень та виконання процесуальних дій в кримінальному провадженні.

Важливість процесуальної форми у тому, що вона є однією з процесуальних гарантій і відповідно забезпечує виконання завдань кримінального провадження, а її дотримання є обов'язковим для кожного учасника кримінального провадження, порушення якої може призвести до скасування прийнятого юридичного рішення.

2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

Запровадження спрощеного провадження, зокрема на підставі угод, свідчить про те, що Україна, яка є членом Ради Європи, проголосила курс на інтеграцію у європейське співтовариство, здійснює реформування більшості інститутів кримінального судочинства відповідно до міжнародних принципів і стандартів, а також враховує зарубіжний досвід з метою оптимізації кримінального провадження. Як зазначено в Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» № 6 R (87) 18 від 17.09.1987 р., затримки в розкритті злочинів призводять до дискредитації кримінального права і негативно впливають на належний рівень здійснення правосуддя. У зв'язку з цим Комітет міністрів Ради Європи рекомендує державам-членам з урахуванням конституційних принципів та правових традицій вжити необхідних заходів з метою чіткого визначення та реалізації кримінальної політики відносно форм і змісту так званих спрощених проваджень та вдосконалення звичайних судових процедур шляхом їх раціоналізації.

В юридичній літературі укладення угоди в кримінальному провадженні розглядається як процедура, яка сприяє гуманізації кримінального процесу, а також спрощенню процедури правосуддя, що має неабияке значення для забезпечення права на судочинство в розумні строки.

Таким чином, кримінальне провадження на підставі угод слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, направленої на спрощення порядку вирішення кримінально-правових конфліктів, що здійснюється шляхом досягнення компромісу між прокурором або потерпілим та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Відповідно до глави 35 КПК України у кримінальному провадженні можуть бути укладені 2 види угод:

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Ці угоди відрізняються за:

- а) сферою застосування;
- б) суб'єктами ініціювання;
- в) змістом;
- г) процесуальним порядком їх укладання;
- д) наслідками, що настають після досягнення домовленості.

Вказані угоди, крім відмінностей, також мають схожі риси. Загальним для обох видів угод є час їх укладання. Так, відповідно до ч. 5 ст. 469 КПК України укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може бути ініційована в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Тобто, угоди можуть укладатися під час:

- 1) досудового розслідування (у такому разі обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду);
- 2) підготовчого провадження (розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження);
- 3) судового розгляду (у такому разі суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди).

Відтак у разі укладання угоди проведення судового розгляду в повному обсязі не передбачено. Факт укладання угоди під час кримінального провадження є

підставою для скорочення судового розгляду

Розкриваючи сутність угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, перш за все, слід визначити коло кримінальних проваджень, у яких вони можуть бути укладені. Відповідно до положень ч. 3 ст. 469 КПК України, цей вид угоди може бути укладений:

- 1) у провадженні щодо кримінальних проступків,
- 2) у провадженні щодо злочинів невеликої чи середньої тяжкості;
- 3) у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Отже, *угода про примирення не може бути укладена у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів а також у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи (ч. 3 ст. 469 КПК України).*

Під час укладання угоди про примирення слід врахувати позицію Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка виражена в листі від 05.04.2013 р. № 223-558/0/4-13. Так, суд звертає увагу, що угода про примирення може бути укладена тільки в разі, якщо кримінальне правопорушення завдає шкоди приватним інтересам (інтересам фізичної особи) та/або майновим інтересам юридичної особи, тобто лише щодо діянь, які посягають на приватні інтереси та не зачіпають значною мірою публічних інтересів. У злочинах, де основним безпосереднім об'єктом є публічні інтереси (зокрема, немайнові), а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода – лише прояв посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається.

Учасниками ініціювання угоди про примирення є потерпілий, підозрюваний чи обвинувачений (ч. 1 ст. 469 КПК України). Зміна процесуального статусу особи з підозрюваного на обвинуваченого відбувається в момент передання обвинувального акту до суду.

Ініціювання укладання угоди може бути як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження. Тобто, угоду про примирення потерпілий має право укласти або з підозрюваним (під час досудового розслідування), або з

обвинуваченим (під час судового провадження до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку).

Угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому разі угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укласти угоду про примирення самотійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення.

У КПК передбачено, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть укладати потерпілі, підозрювані чи обвинувачені як самотійно, так і за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (медіатори, статус яких на сьогодні не визначений.).

Обмеженням щодо встановлення домовленостей між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим є заборона брати в них участь слідчому, прокуророві або судді. Однак практика укладання угод свідчить й про негативні приклади. Так, перевіряючи угоду про примирення на відповідність її вимогам КПК та КК, суд установив, що угоду укладено з ініціативи слідчого, тобто особи, яка не може бути її ініціатором. З огляду на сумніви щодо відповідності угоди фактичним обставинам та за наявності обґрунтованих підстав вважати, що укладення угоди не було добровільним, суд цілком виправдано постановив ухвалу про відмову у затвердженні угоди про примирення (ухвала Менського районного суду Чернігівської області від 12.03.2013 у справі №738/308/13-к).

В угоді про примирення зазначаються:

- 1) її сторони;
- 2) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) істотні для відповідного кримінального провадження обставини;

- 4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 5) строк відшкодування шкоди;
- 6) перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого та строк їх вчинення;
- 7) узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням;
- 8) наслідки укладення та затвердження угоди;
- 9) наслідки невиконання угоди.

Як правило, розмір шкоди вказується у грошовому еквіваленті. В угоді також може бути зазначено обов'язок відшкодовувати шкоду помісячно. (наприклад, якщо ушкоджено здоров'я потерпілого). У цьому разі можна передбачити відповідні платежі до суттєвого поліпшення здоров'я потерпілого або до його повного одужання. Правильною є думка Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, викладена в ухвалі від 11.04.2013 р. у справі № 5-2008км13, де зазначено: «Закон не вимагає, щоб таке відшкодування або усунення шкоди було здійснено у повному обсязі. Важливо, щоб винним були задоволені претензії потерпілого. Так, задоволення матеріальних претензій може мати місце і частками протягом періоду часу, визначеного сторонами».

За результатами узагальнення судової практики встановлено, що суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

- в тексті угоди зазначалося про обов'язок обвинуваченого відшкодувати шкоду без зазначення її розміру та строку відшкодування
- заподіяна шкода потерпілому ні на момент укладення угоди, ні на час підготовчого судового провадження відшкодована не була.

Одним із проблемних моментів, які виникають під час складання угоди, є *визначення покарання*, що повинні узгодити сторони. Аналіз кримінальних проваджень на підставі угод свідчить про те, що на практиці допускаються помилки саме у визначенні покарання. Разом з тим, слід враховувати, що положення Кримінального кодексу України передбачають, що домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну

відповідальність.

Другим видом угоди – є угода між прокурором і підозрюваним або обвинуваченим про визнання винуватості. Першою відмінністю даного виду угоди від угоди про примирення є сфера її застосування. Так, відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості може бути укладена в провадженні щодо:

1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;

2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості може бути укладена щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається.

Угода про визнання винуватості може бути укладена щодо кримінальних правопорушень, унаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, у якому бере участь потерпілий, не допускається.

Суб'єктами ініціювання угоди про визнання винуватості є прокурор, підозрюваний чи обвинувачений (ч. 2 ст. 469 КПК України). Найчастіше (у 82% випадків) суб'єктом ініціювання угоди про визнання винуватості є прокурор. Відповідно, підозрюваний чи обвинувачений рідко використовують можливість ініціювати зазначену угоду. Така ситуація пов'язана з відсутністю законодавчого закріплення обов'язку та механізму інформування слідчим або прокурором підозрюваного щодо його права на укладення такої угоди. Разом з тим у п. 5 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19.12.2012 р. № 4гн передбачений обов'язок прокурора проінформувати підозрюваного про угоду про визнання винуватості.

Ініціювати укладання угоди прокурор може як під час досудового розслідування так і під час судового провадження.

Обов'язковим учасником у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості є захисник (хоча він не має право ініціювати таку угоду)

У 2015 році до ст. 52 КПК України були внесені зміни, якими передбачена обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні з моменту ініціювання укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Зміст угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК України)

- 1) її сторони,
- 2) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність,
- 3) істотні для відповідного кримінального провадження обставини,
- 4) беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення,
- 5) обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце),
- 6) умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення,
- 7) узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням,
- 8) наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 цього Кодексу,
- 9) наслідки невиконання угоди.

Під беззастережним визнанням винуватості підозрюваним, обвинуваченим слід розуміти безумовне (повне) визнання ним своєї винуватості у вчиненні інкримінованого органом досудового розслідування кримінального

правопорушення (Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод»).

Обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (надання слідчому, прокурору інформації про співучасників кримінального правопорушення, участь у НСРД (взяти участь у проведенні контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупівлі), надання інформації про майно та грошові кошти, набуті злочинним шляхом)

Включення до угоди зобов'язань вчинити конкретні та реальні дії, дозволить запобігти укладанню з підозрюваним чи обвинуваченим угод винятково з метою задоволення їх власних інтересів щодо пом'якшення покарання. Наприклад, в угоді про визнання винуватості, у кримінальному провадженні за ч.2 ст. 307 КК, доцільно вказувати обов'язок підозрюваного, обвинуваченого співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами. Це відбувається шляхом документування протиправних дій та осіб, які займаються розповсюдженням наркотичних засобів та психотропних речовин; взяти участь у проведенні контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупівлі (вказана конкретна особа, щодо якої буде проведена така закупівля без повної персоніфікації).

Слід визнати правильною позицію Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який у пункті 10 Постанови «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» зазначив, що обов'язки підозрюваного, обвинуваченого мають бути зазначені в такий спосіб, щоб можна було пересвідчитися в реальності та можливості їх виконання. Відсутність конкретизації сутності таких зобов'язань з використанням лише загальних формулювань унеможливорює суд пересвідчитися в реальності і можливості їх виконання. Зокрема, можна визнати дії підозрюваного, обвинуваченого, що будуть реально свідчити про бажання співпрацювати, як надання слідчому, прокурору інформації про співучасників кримінального правопорушення, сприяння у виявленні слідів злочину, надання інформації про

майно та грошові кошти, набуті злочинним шляхом. У зв'язку із зазначеним, вважаємо, що в угоді про визнання винуватості необхідно вказувати, які саме дії підозрюваний, обвинувачений зобов'язується вчинити та яку надасть інформацію з метою викриття кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою. Зазначене надасть прокурору можливість вимагати чітких та послідовних дій від підозрюваного чи обвинуваченого, а суду – пересвідчитися в реальності й можливості їх виконання.

Домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних та спеціальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність.

Процесуальний порядок досудового розслідування та судового провадження на підставі угод

Кримінальне провадження на підставі угод відбувається в загальному порядку до моменту підписання сторонами відповідної угоди.

Угоди можуть укладатися під час:

- 1) досудового розслідування (в такому випадку обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду);
- 2) судового розгляду (у такому разі суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди).

У разі укладання угоди під час досудового розслідування, розгляд щодо угоди, перевірка її на відповідність вимогам КПК та інших законів відбувається під час підготовчого судового засідання.

У судовому засіданні головуючий роз'яснює сутність обвинувачення, з'ясовується, чи зрозуміло воно йому та чи визнає він себе винуватим.

У разі якщо обвинувачений підтверджує свій намір укласти угоду, суд оголошує текст угоди, переконується у добровільності волевиявлення сторін угоди, перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК та/або закону, зокрема, щодо змісту та порядку укладення угоди, процедури та правильності визначення узгодженої міри покарання, звільнення від його відбування тощо.

Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання (ст. 475

КПК). З метою забезпечення виконання вироку на підставі угод КПК передбачає порядок його скасування у разі невиконання угоди (ст. 476 КПК). Так, у разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку.

2. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК.

До основних особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх відносяться.

1. Спеціалізація органів, які здійснюють кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Так, у ч. 2 ст. 484 КПК України визначена необхідність здійснення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи слідчим, який спеціально уповноважений на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх.

У п. 3 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19.12.2012 р. № 4 гн передбачено, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх необхідно доручати прокурорам, на яких покладено обов'язок щодо захисту прав і свобод дітей.

Спеціалізація суддів, які здійснюють розгляд кримінального провадження щодо неповнолітньої особи, передбачена у ч. 10 ст. 31 КПК України

2. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям (ст. 484 КПК).

3. Обов'язкова участь захисника (ст. 52 КПК).

4. Участь законного представника неповнолітнього підозрюваного (ст. 44, 488 КПК).

5. Участь педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря при допиті неповнолітнього підозрюваного, якому не виповнилося 16 років (ст. 491 КПК).

6. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього (ст. 226, 227, 490 КПК).

7. Особливості застосування запобіжних заходів до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 492, 493 КПК).

8. Спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК).

9. Виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім.

10. Можливість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього обвинуваченого (ст. 497 КПК) та до особи віком від 11 років до досягнення віку, з якого може настати кримінальна відповідальність (14/16). (ст. 498-502 КПК).

Особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього (ст. 226, 227, 490 КПК). При проведенні слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника та захисника. Особі, яка не досягла 16 років, під час допиту забезпечується участь педагога або психолога, а за необхідності - лікаря.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.

Особам, які не досягли 16-річного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Виклик неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється через його батьків або інших законних представників.

Особливості застосування запобіжних заходів до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 492, 493 КПК). До неповнолітніх підозрюваних,

обвинувачених, можуть застосовуватися як загальні запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою, затримання як тимчасовий запобіжний захід) так і спеціальні (передання під нагляд).

Особливості застосування затримання та тримання під вартою неповнолітнього – ст. 492 КПК. (Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину).

Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. (ст. 493 КПК).

Спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх необхідно встановити як ті обставини, що передбачені ст. 91 КПК України, так і ті, що передбачені ст. 485 КПК, тобто

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи,

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього обвинуваченого (ст. 497 КПК). Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх підозрюваних (тобто осіб від 14/16 до 18 років) може бути закінчено як направленням до суду обвинувального акту так і клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру може

бути складено, у разі якщо неповнолітній підозрюваний вчинив вперше кримінальний проступок, злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості.

Примусові заходи виховного характеру застосовуються судом і наслідком їх застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності. Покарання у цьому разі не застосовується.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (від 11 років до (14/16)).

Особа, яка після досягнення 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність не є суб'єктом злочину.

Порядок кримінального провадження щодо таких осіб визначений § 2 глави 38 КПК України (ст. 498–502). Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється згідно з правилами, передбаченими КПК.

Під час досудового розслідування проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності може бути закінчено направленням до суду клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Підстави здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру:

1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;

2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються за рішенням суду у випадках та в порядку, встановлених КК України, КПК України, Закон України «Про психіатричну допомогу».

Види примусових заходів медичного характеру (ст. 94 КК України)

Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Примусовість цих заходів полягає в тому, що вони застосовуються незалежно від бажання хворого, його законних представників та близьких родичів.

Особливості кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру:

- 1) встановлення обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню (ст. 505 КПК);
- 2) реалізації процесуальних прав особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 506 КПК);
- 3) обов'язкової участі захисника під час досудового розслідування кримінального правопорушення та його судового розгляду (ст. 52, 507 КПК);
- 4) видів запобіжних заходів, які можуть бути застосовані до особи
- 5) обов'язкового проведення судово-психіатричної експертизи;
- 6) закінчення досудового розслідування та судового розгляду справ щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

З'ясування питань, що характеризують психічний стан особи до вчинення суспільно небезпечного діяння і після нього, а також небезпечність особи для самої себе та інших осіб, мають важливе значення, оскільки у разі встановлення неосудності особи до неї будуть застосовані ПЗМХ, а не покарання.

Ст. 506 КПК - особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання та здійснює їх через законного представника, захисника.

Якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі у судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

Участь захисника забезпечується - з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності (ст. 52).

Підставами для сумнівів слідчого, прокурора щодо осудності особи є наявність медичного документу (медична карта стаціонарного хворого; виписка із медичної карти хворого) або поведінка особи під час здійснення кримінального провадження.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути застосовані судом такі *запобіжні заходи*:

- 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;
- 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Якщо є підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані, щодо такої особи може бути проведена *психіатричної експертизи* (амбулаторна). Під час досудового розслідування проводиться на підставі постанови слідчого, прокурора. ухвали слідчого судді.

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна психіатрична експертиза. Строк експертизи - не більше двох місяців. Проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

Досудове розслідування у провадженнях щодо застосування ПЗМЗ може бути закінчене у формі:

а) закриття кримінального провадження;

б) складання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 1 ст. 511 КПК).

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру повинно відповідати вимогам що, пред'являються до обвинувального акту, а також містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я.

Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника згідно із загальними правилами КПК. Участь особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, не є обов'язковою і може мати місце, якщо цьому не перешкоджає характер розладу психічної діяльності чи її психічного захворювання.

Судовий розгляд завершується постановленням

- 1) ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру
- 2) ухвали про відмову в їх застосуванні.

5. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Основні особливості

1. Підставою для початку кримінального провадження є лише заява потерпілого.

2. Кримінальне провадження може бути розпочате слідчим, прокурором лише щодо кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 477 КПК.

3. Відмова потерпілого від обвинувачення є підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Основною умовою усіх кримінальних правопорушень, віднесених до категорії «приватного обвинувачення», є те, що у результаті їх вчинення шкода завдається приватним інтересам потерпілого. (І в такому випадку постраждала особа повинна самостійно вирішити, чи бажає вона притягнення до кримінальної відповідальності

близької людини (дружини, чоловіка або працівника).

Усі кримінальні правопорушення, за фактом вчинення яких кримінальне провадження здійснюється за ініціативою потерпілого можна розподілити на 3 групи:

1) склади кримінального правопорушення, визначені у п. 1 ст. 477 КПК України; (ч. 1 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ч. 1 ст. 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин),

2) склади кримінального правопорушення, визначені у п. 2 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого; Зокрема, ч. 2 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин), ч. 2 ст. 126 (побої і мордування за обтяжуючих обставин, за виключенням випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб), ст.128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ч. 2 ст. 152 (згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 Кримінального кодексу України), ч. 1 ст. 296 (хуліганство без обтяжуючих обставин),

3) склади кримінального правопорушення, визначені у п. 3 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоди винятково власності потерпілого. Наприклад, Ст. 185 (крадіжка, крім крадіжки, вчиненої організованою групою), ст. 186 (грабіж, крім грабежу, вчиненого організованою групою), ст. 189 (вимагання, крім вимагання, вчиненого організованою групою, а також поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), ст. 190 (шахрайство, крім шахрайства, вчиненого організованою групою).

Порядок здійснення досудового розслідування – після подання заяви потерпілим про кримінальне правопорушення, досудове розслідування здійснюється за загальними правилами, передбаченими КПК. В ЄРДР реєструється заява про вчинене кримінальне правопорушення, згідно з правилами підслідності визначається орган, який здійснюватиме досудове розслідування, проводяться

необхідні процесуальні дії, складається обвинувальний акт, який відповідно до ст. 291 КПК направляється до суду.

Обов'язок доказування обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ст. 91 КПК) у формі приватного обвинувачення, покладається на слідчого, прокурора. Лише у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення цей тягар переходить до потерпілого і тільки при наявності процесуально вираженої його згоди на це. (ст. 92 КПК).

Відмова потерпілого, його представника від обвинувачення є безумовною (не залежить від розсуду уповноваженої особи) підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК) незалежно від того, під час досудового розслідування чи судового провадження вони виникли (абз. 2 ч. 6 ст. 284 КПК);

6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Правила про дію КПК за колом осіб, що знаходяться в логічному зв'язку із загальноправовим *принципом рівності перед законом та судом*, передбачають однакову дію кримінального процесуального закону щодо будь-якої особи, незалежно від ознак її раси, кольору шкіри, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також мовних чи інших ознак (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 10 КПК).

Разом з тим існує *певна категорія громадян* (народні депутати, судді, адвокати та ін.), діяльність яких спрямована на забезпечення належного функціонування основних державних інститутів, підтримання сталості суспільних відносин у цілому. З метою створення дієвого механізму безперешкодного та ефективного здійснення ними своїх функцій на законодавчому рівні передбачені додаткові гарантії їх діяльності.

Особливий порядок кримінального провадження застосовується стосовно:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради

правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- 10) члена Національного агентства з питань запобігання корупції.

Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб

1) порядок кримінального провадження щодо осіб, зазначених у ст. 480 КПК, відбувається у відповідності із загальними положеннями КПК, під час якого враховуються особливості, зазначені в гл. 37 КПК.

2) особливості провадження, що містяться в гл. 37 КПК, також диференційовані залежно від статусу особи, який вона має, здійснюючи певні державні або суспільні функції.

3) для правильного розуміння специфіки кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, положення гл. 37 КПК треба розглядати в нерозривному зв'язку з іншими законами, які комплексно визначають правову основу їх діяльності (наприклад, «Про судоустрій та статус суддів», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ін.).

Особливості кримінального провадження щодо народного депутата України встановлюються Конституцією, КПК, ЗУ «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р., ЗУ «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р.

Зокрема, особливостями кримінального провадження є:

- *притягнення до кримінальної відповідальності* народного депутата України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди ВР

України (ч. 2 ст. 482 КПК, ч. 1 ст. 27 ЗУ від 17 листопада 1992 р.). Процедура надання відповідної згоди ВР України встановлена глава 35 Регламенту ВР України;

- *досудове розслідування кримінальних правопорушень*, вчинених народними депутатами, будуть здійснювати *слідчі органів державного бюро розслідувань*, а до моменту створення відповідного органу - *слідчі органів прокуратури* (ч. 4 ст. 216 КПК, ч. 1 розділ Х «Прикінцеві положення», ч. 1 розділ XI «Перехідні положення», ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р.);

- *обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій*, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише, *у разі коли ВР України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності*, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо (ч. 3 ст. 482 КПК, ч. 2 ст. 1 27 ЗУ від 17 листопада 1992 р.);

- *письмове повідомлення про підозру* народному депутату України здійснюється *Генеральним прокурором України* (п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК);

- *судове провадження здійснюється у складі суду, визначеному відповідно до ч. 9 ст. 31 КПК*, а саме: у суді першої інстанції - *колегіально судом у складі трьох професійних суддів*, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а у разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого - *судом присяжних у складі двох професійних суддів*, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних; в апеляційному порядку - *колегіально судом у складі п'яти професійних суддів*, які мають стаж роботи на посаді судді не менше семи років; у касаційному порядку - *колегіально судом у складі семи професійних суддів*, які мають стаж роботи на посаді судді не менше десяти років.

2. *Особливості кримінального провадження щодо судді, судді КСУ, присяжного на час здійснення ними обов'язків у судді* визначаються Конституцією,

КПК, ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», ЗУ «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р, ЗУ «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р.

Особливостями кримінального провадження є:

- досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддею, суддею КСУ, присяжним здійснюють слідчі органів державного бюро розслідувань;

- затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя;

- письмове повідомлення про підозру судді, судді Конституційного Суду України, присяжному - здійснюється Генеральним прокурором України або його заступником;

- кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі якщо згідно із загальними правилами підсудності кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя) (ч. 2 ст. 32 КПК).

7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ, КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ, НА ПОВІТРЯНОМУ, МОРСЬКОМУ ЧИ РІЧКОВОМУ СУДНІ, ЩО ПЕРЕБУВАЄ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ПІД ПРАПОРОМ АБО З РОЗПІЗНАВАЛЬНИМ ЗНАКОМ УКРАЇНИ, ЯКЩО ЦЕ СУДНО ПРИПИСАНО ДО ПОРТУ, РОЗТАШОВАНОГО В УКРАЇНІ

Службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій

- 1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України - у разі вчинення кримінального правопорушення на території

дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

2) капітан судна України - у разі вчинення кримінального правопорушення на судні України

Службові особи зобов'язані провести процесуальні дії після встановлення обставин кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на судні України.

Процесуальні дії, які уповноважені здійснювати службові особи:

- 1) тимчасове вилучення майна
- 2) затримання особи;
- 3) обшук житла чи іншого володіння особи і особистий обшук без ухвали суду,
- 4) огляду місця вчинення кримінального правопорушення.

Строк затримання керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України - 48 годин

Строк затримання капітаном судна України - необхідний для доставлення особи на територію України.

Досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на судні України, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки.

Висновки

Кримінальний процес Україні має диференційовані форми провадження, без яких було б неможливо ефективно забезпечувати дотримання прав окремих категорій громадян при здійсненні правосуддя.

Кримінальне провадження на підставі угод є новим для кримінального процесу України, але такий інститут існує у всіх цивілізованих країнах (у Росії така практика з'явилася в 2009 році). Передбачаються такі види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості. Угоди покликані підвищити ефективність правосуддя, так для обвинуваченого легше

визнати вину, коли заперечувати її під вагою доказів немає сенсу, і отримати менший строк при цьому заощадивши гроші на адвоката. Слідчому це дасть можливість зосередитися на розкритті справді серйозних злочинів. Угоду затверджує суд, який зобов'язано перевірити, що обвинуваченому ніхто не погрожував. Крім того це є додатковою гарантією законності і виконання угоди.

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення дає можливість значно заощадити ресурси правоохоронних органів через те що дає можливість починати провадження по визначеним законом злочинам, які не становлять значної суспільної небезпеки лише у випадках звернення громадян.

Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб надає додаткові гарантії захисту прав окремим посадовим особам, які займають особливо важливі державні посади, у зв'язку з чим потребують додаткового захисту від втручання у професійну діяльність.

Ці і інші особливі форми провадження є абсолютно необхідними у кримінальному процесі. Вони дають можливість застосувати у необхідних випадках спеціальний порядок провадження, що є додатковою гарантією захисту прав громадян, також дають можливість спростити провадження і застосувати передбачені законом угоди, що також може значно підвищити ефективність процесуального закону і поліпшити якість правосуддя в Україні.